

Westfälische Wilhelms-Universität
Institut für Niederländische Philologie
WS 2007/08
Hauptseminar: Taalverandering
Dozentin: Dr. Truus Kruyt
Referent: Daniel Kühlenborg, Ulrike Schrul

Over de sterke werkwoorden in het Nederlands en het Duits

1. Nederlands tussen Duits en Engels (Van Haeringen):

- Het genus: D (3 genera), NL (2 genera), EN (1 genera)
- De numerus: D (vele vormen), NL (2 vormen), EN (1 vorm)
- Het adjectief: D (vele vormen), NL (2 vormen), EN (1 vorm)

Kritiek: Van Haeringens Maatstaf geldt ook voor andere talen, bv. het Italiaans (ook 3 genera)

⇒ Het is noodzakelijk de “middenpositie” van het NL tegen de achtergrond van de historische dimensie van de drie talen te zien (**diachronie**)

2. Van Haeringen:

Germaanse talen hebben een eigenaardigheid: de klemtoon op de eerste syllabe van het woord.

⇒ reductie van eindlettergrepen

Volle klinkers worden in het Mndl. tot sjwa en die kan uiteindelijk helemaal verdwijnen:

“hebban olla vogala” ⇒ “hebben alle vogels”

In het Engels en het Nederlands: Het slotsjwa is verdwenen bij tal...

... van substantieven: Mndl. *sonne* -> *zon*; Engels: *the sun*

... van persoonsvormen van het ww: Mndl. *ic singe* -> *ik zing*; Engels: *I sing*

-> in het Duits: *die Sonne*, *ich singe*

Maar geen infinitiefuitgang in het Engels!

-en: Oudengels *slapan* -> *to sleep*; *Nl. slapen*, *Dt. schlafen*

⇒ Het Nederlands neemt in de (diachrone) ontwikkeling een middenpositie in!

3. Het sterke werkwoord in het Duits

- wisseling van de stamklinker (**s**ing-**s**ang-**g**esungen)

- Het systeem was oorspronkelijk *regelmatig*

-> heden: vele uitzonderingen en de 7. Ablautreihe is uit elkaar gevallen in subgroepen, dus worden ze nu als *onregelmatig* gezien

Er zijn synchrone variabiliteiten:

→ uit zwakke werkwoorden worden sterke deelwoorden gevormt

(bv. in het Zuid-Duitse taalgebruik):

gewünscht *gewunschen*

ingeschaltet *ingeschalten*

- In het Middel-Hoog-Duits: meer dan 350 onregelmatige werkwoorden
- > ball – bellte, gedacht/gedact – gedeckt
- In het Nieuw-Hoog-Duits: rond 200 onregelmatige werkwoorden
- Meestal: sterke vormen worden zwak

Maar: preisen-> preisete (Vroeg-Nieuw-Hoog-Duits)

	-> pries (heden)
scheinen	-> gescheint
	-> geschienen
verderben	-> verderbt
	-> verdorben

- Heden (dubbelvormen):

backen-> *buk* en *backte*
sieden -> *gesotten* en *gesiedet*
winken-> *gewinkt* en *gewunken*

- ...Met betekenisverschil:

schaffen – schaffte – geschaffen
schaffen – schuf - geschaffen

4. Het sterke werkwoordensysteem in het Nederlands

1. Synchronie descriptie

- ▶ er zijn verschillende beschrijvingen over de eeuwen vervat worden:
 - Klooster (2001): twee hoofdcategorieën
 - ▶ sterke werkwoorden met rekking van de stamvocaal in het meervoud van de verleden tijd
 - ▶ sterke werkwoorden zonder rekking
 - ▶ = in totaal 21 ablautklassen
 - ANS (1997): twee hoofdcategorieën
 - ▶ werkwoorden alleen met klinkerverandering
 - ▶ werkwoorden met klinker- plus medeklinkerverandering
 - ▶ = in totaal 24 ablautklassen
 - Ten Karte (1723): drie hoofdcategorieën
 - ▶ = in totaal 21 ablautklassen

2. Diachrone descriptie

- ▶ vergelijking: Lambert ten Kate: *Aanleidingh* (1723) (totaal 226 sterke werkwoorden) met W. Klooster: *Grammatica van het hedendaags Nederlands* (2001) (totaal 212 sterke werkwoorden)
- differentie van 14 sterke werkwoorden
- ▶ veranderingen:
 - een verlies van 36 sterke werkwoorden
 - ▶ 22 in ongebruik geraakt
 - ▶ 12 zijn zwak geworden
 - frequentie van het werkwoord: hoe vaker een werkwoord gebruikt wordt, hoe minder is de kans dat het zwak gemaakt wordt
 - woorden voor dagelijkse dingen als eten, slapen, zitten, geven, nemen, vinden → hogere gebruiksfrequentie

- samenstellingen:
 - zuigen (sterk) > stofzuigen-stofzuigde-gestofzuigd (zwak)
 - lachen (sterk) > glimlachen-glimlachte-geglimlacht (zwak)
 - ▶ 42 nieuwe sterke werkwoorden
- ▶ problemen van variatie, onregelmatigheid, dubbelvormen en twijfelgevallen:
 - historische of regionale variatie, maar ook variatie in het systeem zelf
 - ▶ helpen-hielp-geholpen (werkwoorden van deze groep kunnen hun verleden met ie en o vormen)
 - onregelmatigheid
 - ▶ mogen-mocht-gemogen (gemoogd/gemocht)
 - dubbelvormen
 - ▶ verraden-verried/verraadde-verraden
 - ▶ waaien-waaide/woei-gewaaid
 - homonieme dubbels (→betekenisverschil)
 - ▶ heten-heette-geheten (sterk) [andere bett.]
 - ▶ heten-heette-geheet (zwak) [heet maken]

→ aangrijpingspunt voor TAALVERANDERING

3. Het Nederlandse en Duitse sterkewerkwoordensysteem in vergelijkend perspectief

- ▶ het Duitse sterkewerkwoordensysteem is uitvoeriger → complexer
- ▶ het Duitse systeem heeft in vergelijking meer Ablautreihen (D=39, NL=21)
- ▶ de aantal sterke werkwoorden is bijna gelijk (ca. 200 sterke werkwoorden)
- ▶ beide kennen een regelmatig ablautsysteem
- ▶ in beide systemen zijn de sterke werkwoorden nog steeds niet door het zwakke systeem vervangen

4. Conclusie

- ▶ synchroon staan we in het Nederlands voor een systeem met een interne structuur en een duidelijke morfonologische regelmaat
- ▶ diachroon is het systeem stabiel
- ▶ binnen het systeem is voortdurend veel beweging: er is aan de taal geen stilstand; zolang ze gesproken wordt door een gemeenschap van levende mensen, verandert ze, zal ze blijven veranderen
- ▶ bestaat een vermindering van sterke werkwoorden, maar langzaam!
- ▶ het laatste woord is aan de taalgemeenschap

Bibliografie

- ANS (1997): Haeseryn, W. [e.a.] (red.). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. 2e, geh. herz. dr. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Duden (1998): Dudenredaktion (red.). *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 6e, Zürich: Dudenverlag, 89-145.
- Haeringen, C.B. van (1940). *De taaië levenskracht van het sterke werkwoord*. In: De Nieuwe Taalgids, 34, 241-255.
- Haeringen, C.B. van (1950). *De hoofdvormen van het Nederlandse werkwoord. Proeve van synchronische grammatica*. In: De Nieuwe Taalgids, 43, 20-28.
- Hüning, Matthias (2006): Nederlands, Duits, Engels: tussen-dimensies. In: Matthias Hüning [e.a.] (red.). *Nederlands tussen Duits en Engels. Handelingen van de workshop op 30 september en 1 oktober 2005 aan de Freie Universität Berlin*. Leiden: Stichting Nederlandistiek, 9-19.
- Salverda, Reinier (2006): *Over sterke werkwoorden in het Nederlands, Engels en Duits*. In: Matthias Hüning [e.a.] (red.). *Nederlands tussen Duits en Engels. Handelingen van de workshop op 30 september en 1 oktober 2005 aan de Freie Universität Berlin*. Leiden: Stichting Nederlandistiek, 163-181.
- Theissen, S. (2001). *Haar ogen verrieden/verraadden haar: dubbelvormen van sterke werkwoorden*. In: *Nederlands van nu*, 49, 93-94, 108-109.
- Verdenius, A.A. (1943). *Sterke en zwakke werkwoorden in de loop der taalgeschiedenis*. In: Verdenius, A.A. (red.) *In de Nederlandse taaltuin. Wandelingen en waarnemingen*. Amsterdam: Elsevier, 179-181.